

*Azoknak,
akik Kolozsváron és a hasonló sorsú városokban
magyar nyelven tanítanak vagy tanulnak államtudományt,
jogot, filozófiát, szociológiát és más társadalomtudományokat.*

ELŐSZÓ

E kötet terve a Magyar Jogfilozófusok Kolozsvári Tanácskozásán¹ született 2015 novemberében. A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem által szervezett rendezvény résztvevői a konferencia záróakkordjaként egy Somló Bódog-emplék helyet avattak fel a Házsongárdi temető evangélikus sírkertjében. Az egyszerű megemlékezés egyszerre volt természetes, emelkedett és megható, mely minden résztvevő számára közvetlenül is megtapasztalhatóvá és magától értetődővé tette, hogy egy *hagyomány* részese.

Itt határoztam el véglegesen – amit persze már korábban is fontolgattam és mérlegeltem, s aminek lehetőségéről néhány kollégámmal már addig is beszélgettem –, hogy sajtó alá rendezem, s így a szélesebb olvasóközönség számára is hozzáférhetővé teszem azokat az állambölcseleti jegyzeteket, amelyeket Somló Bódog vetett papírra nem sokkal halála előtt. Közvetlen elgondolásom – akkor és ott – pusztán annyi volt, hogy *a magyar jog- és állambölcseleti hagyomány elevenségével és erejével* kapcsolatban élményként megélt személyes felismerést egy ilyen mű hozzáférhetővé tételével talán azok számára is közvetíthetem, akik azon a rendezvényen nem lehettek jelen.

Ez az elköteleződés később, az apró munkák végzése idején mindvégig megmaradt, s az arról való határozott meggyőződéssel egészült ki, hogy nem akármilyen írással, hanem egy *szakmailag is jelentős művel* foglalatokodom. Vagyis azt gondolom: az itt következő szöveg még a jegyzetesen maradt részeiben sem valamiféle „olvasónapló” vagy „forgács” egy jelentős gondolkodó szellemi műhelyéből, hanem egy komolyan átgondolt, de sajnos töredékesen ránk maradt *államelméleti projekt*. Továbbá: ezen írásokat nemcsak úgy kell olvasni, mint egy jelentős *jogfilozófusnak* vagy a magyar *szociológia* egyik megteremtőjének az állammal kapcsolatos jegyzetait, hanem úgy, mint egy komoly *államtudós önmagában is figyelemre méltó alkotását*. A szerző tragikus sorsa miatt a mű befejezetlenül maradt ugyan, de azért jól látha-

¹ Magyar Jogfilozófusok Kolozsvári Tanácskozása: *A Magyar Tudomány Napja Erdélyben: Somló Bódog, Moór Gyula és Horváth Barna jogfilozófiájának aktualitása*. Kolozsvár; 2015. november 6. és 7. A rendezvény programját lásd Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem honlapján.

tók körvonalai, s szinte minden oldaláról leolvasható az a szellemi elevenség, fölényes tudás és mély bölcsesség, amely Somló nagy műveit más területen is jellemezte.

S végül a kiadás melletti alkalmi elköteleződés véglegessé válását egy személyes tényező is elősegítette, nevezetesen az a vágy, hogy e kötet formálhassam a Somló Bódog munkásságával foglalkozó szakemberek elgondolásait. Meggyőződésem ugyanis, s ennek szakmai alapjait az e kötetben olvasható tanulmányban részletesen bemutatom, hogy Somló, a korai írásaiból és jogelméleti fő művéből kirajzolódó államelmélete mellett kifejtett, vagy legalábbis ki akart fejteni egy azoktól különböző *önálló állambölcséletet* is, melyet mindeddig csak kevesen ismertek, mert tárgyiasult formája kéziratban maradt. Remélem, hogy e kötet lényegesen változtat e helyzeten, és Somló Bódogot – miközben megmarad a hazai szakirodalomban már-már állandósult „eposzi jelzője”: *nemzetközileg leginkább elismert magyar jogfilozófus* – komoly magyar *államtudós*nak is tekinthetjük.

Az itt megismerhető *Állambölcséleti töredék* 1919 és 1920 folyamán íródott. Közismert, hogy a *Juristische Grundlehre*² megjelenése után Somló egy „első filozófia” kidolgozásába kezdett, és ahhoz gyűjtött anyagot.³

Az 1918-as és 1919-es „influenzák és forradalmak után”⁴ azonban felhagyott az erre irányuló törekvéseivel, s a történelem alakulására reagálva egy állambölcséleti mű megírásába kezdett. Elhatározását és tervét egy csaknem 600 lapból álló autográf kézirat⁵ dokumentálja, melyből egy elmélettörténeti jellegű mű körvonalai rajzolódnak ki.

Tehát egy tervezett, de befejezetlenül maradt *Állambölcsélet* anyagát tartja kezében az Olvasó. A fennmaradt kézirat – bár van ugyan egy rövid „tematikus” része is – lényegében elmélettörténeti jellegű. Talán helyesebb úgy fogalmazni, hogy a mű vélhetően az államelméletek történetébe ágyazva mutatta volna be szerzőjének az államról kialakított nézeteit. Ahogy életművének egyik első elemzője, Litván György fogalmazott: Somló a régmúltba fordulva mondott ítéletet saját koráról.⁶ Az

² Somló Bódog: *Juristische Grundlehre*. Lipcse, Verlag von Felix Meiner, 1917, ²1927; újriranyomva: Aalen, Scientia Verlag, 1973.

³ Az „első filozófiából” elkészült jegyzetei később megjelentek nyomtatásban; az anyagot Moór Gyula rendezte sajtó alá. Lásd Felix Somló: *Gedanken zu einer Ersten Philosophie*. Berlin – Lipcse, Walter de Gruyter, 1926.

⁴ E különös fordulat Somló naplóbejegyzésére utal; 1919 áprilisában ugyanis így fogalmazott: „egy második influenza és egy második, a bolsevik forradalom után...” stb. Lásd Somló Bódog: Napló. Kézirat. OSZK Kézirattár. Quart. Hung. 3038/4. kötet, 1919. április 5.

⁵ Somló Bódog: *Állambölcséleti jegyzetek*. Kézirat. OSZK Kézirattár. Quart. Hung. 3039 és Somló Bódog: „Platon államtana” és vegyes jogfilozófiai jegyzetek. Kézirat. OSZK Kézirattár. Quart. Hung. 3040.

⁶ Lásd Litván György: Egy magyar tudós tragikus pályája a század elején: Somló Bódog (1873–1920). = *Valóság*. 1973/8. sz. (32–42.) 41. o.

elméletörténet ilyen „alkalmazását” vagy „felhasználását” nem kényszernek tekintette (hisz nem ismerte a tartós diktatúrák viszonyait, ahol ez egy lehetséges kutatói attitűd), hanem az koncepcionális teoretikus döntés volt számára.

E mű egy-egy része a korábbi évtizedek során megjelent már nyomtatásban – igaz, „szétszórtan” és csak részletekben. Két hosszabb tanulmányt – a Platónról és a Machiavelliről szólót⁷ – maga Somló adott le közlésre a *Magyar Jogi Szemlébe* és a *Társadalomtudományba*, feltehetőleg 1920 elején. Az előbbi megjelenését még megélte, az utóbbit a lap a róla szóló nekrológ⁸ után közölte. Számos vázlata, így a tematikus államelméleti jegyzetek nagyobb része, valamint az Arisztotelész *Politikájáról* és Szent Ágoston állambölcseletéről írott feljegyzései az 1980-as évek során, Varga Csabának köszönhetően jutottak el az olvasók szélesebb köréhez a *Magyar Filozófiai Szemle* és az *Állam- és Jogtudomány* lapjain,⁹ közreadójuk bevezető elemzéseivel.¹⁰ Cicero állam- és jogbölcseletéről készített jegyzeteit¹¹ ugyancsak az *Állam- és Jogtudományban* tettem közzé, részint e kötet előkészületi munkáinak részeként. Vázlatai köréből nem jelent még meg az Aquinói Szent Tamás állam- és jogbölcseletéről írott jegyzetanyag és néhány rövidebb elméletörténeti részlet. Aki meg akarta ítélni az egész kézirat tartalmát, annak e szétszórtan megjelent és a még kéziratban lévő szövegeket mindenekelőtt össze kellett szedegetnie, és valahogyan „egybe kellett olvasnia”. Ilyen körülmények között nyilvánvalóan kevesen vállalkoztak Somló teljes államelméletének rekonstrukciójára. E kötet – egyebek mellett – azt a célt szolgálja, hogy az érdeklődők közvetlenül együtt láthassák Somló kézirati és véglegesített anyagait. Bár kiadványunk célja szerint elsősorban Somló Bódog államelméletének rekonstrukciójához kíván hozzájárulni, talán lesz némi szerepe jogelmélete rekonstrukciója szempontjából is, amennyiben jó néhány megállapítása a jog kérdését érinti.

⁷ Somló Bódog: Platón államtana. = *Magyar Jogi Szemle*. 1920/5. szám, 290–300. o.; különnyomat: *Magyar Jogi Szemle Könyvtára* 2. Budapest, Pallas, 1920. 1–13. o. és Somló Bódog: Machiavelli. = *Társadalomtudomány*. 1921/1. szám, 41–69. o., különnyomat: Budapest, Politzer, 1921. 1–32. o.

⁸ Moór Gyula: Somló Bódog. = *Társadalomtudomány*. 1921/1. 17–40. o.

⁹ Somló Bódog: Állambölcseleti jegyzetek. = *Állam- és Jogtudomány*. 1985/ 2. 363–373. o., Somló Bódog: Arisztoteles [jegyzetek]. = *Magyar Filozófiai Szemle*. 1981/6. 819–835. o. és [Somló Bódog]: Jegyzetei Augustinus állambölcseletéről. = *Állam- és Jogtudomány*. 1985/4. 778–783. o.

¹⁰ Varga Csaba: Somló Bódog végső summázata: az ismeretlen Állambölcseleti jegyzetek. = *Állam- és Jogtudomány*. 1985/2. 359–363. o.; Varga Csaba: Somló Bódog jegyzetei Arisztotelész állambölcseletéről. = *Magyar Filozófiai Szemle* 1981/6. 816–819. o. és Varga Csaba: Somló Bódog jegyzetei Augustinus állambölcseletéről. = *Állam- és Jogtudomány*. 1985/4. 777. o.

¹¹ Somló Bódog: Cicero. = *Állam- és Jogtudomány*. 2016/1. sz. 75–87. o.

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött kéziratok – így az „*Állambölcséleti jegyzetek*”, valamint a „*Platon államtana és vegyes jogfilozófiai jegyzetek*” megfelelő részeinek – közzététele során az alábbi szempontokat és szabályokat követtem.

Mindenekelőtt szövegűsége törekedtem. Három esetben azonban eltértem a betűhív közléstől. Először is az időközben történt helyesírási szabályok szerint korrigáltam a szöveget, ideértve az ógörög és más antik nyelvek átírásában bekövetkezett változásokat is. Másodsor, értelem szerint javítottam az alkotómunka során elkerülhetetlen kisebb elírásokat, befejezetlenségeket vagy szóismétléseket. E korrekciók során ugyanakkor igyekeztem megőrizni a szövegek kéziratjellegét, tehát bizonyos fokú befejezetlenségét is. Ennek volt része, hogy néhány kiolvashatatlanszót „?”-vel jelöltem, s a rövidítéseket nem mindig oldottam fel. Végül, harmadszor, néhány helyen kis mértékben stilisztikai szempontból is kiigazítottam a szöveget – nagyjából úgy kezelve a dolgot, mintha a szerző bevitte volna írását egy könyvkiadó vagy folyóirat szerkesztőségbe, ahol nemcsak az alkotót, de az olvasói igényeket is tisztelik, és gyakran javasolnak kisebb változtatásokat. A szöveg gondozása során a lehető legnagyobb gondossággal igyekeztem eljárni, s mint máskor,¹² ez esetben is biztosítom, hogy a szövegkorrekciók iránt érdeklődő szakmai közvélemény egy nyilvános közkönyvtárban viszonylag könnyen leellenőrizhesse munkámat. Ha az egyes fejezetek sorrendje esetén eltértem a kézirattól, azt az „Értelmező jegyzetek” című részben mindig jeleztem, megadva annak okát is.

A kézirati anyagban nincsenek lábjegyzetek. A Somló által tervezett néhány jegyzet szövegközi bejegyzésként jelenik meg, s ezeket itt is meghagytam ebben a formájukban. Az e kötetben közzétett szöveg jegyzetapparátusa tőlem származik, és a mai olvasónak szól. Jellegük, mennyiségük és szövegük kialakításakor az állam- és jogbölcsélet kérdései, Somló Bódog elmélete, néhány esetben pedig az állam- és politikaelmélet klasszikusainak magyar recepciója iránt érdeklődő tipikus olvasó vélhető igényeit vettem alapul. Ezek a *lexikonszerű* alapismereteket, *bibliográfiai* adatokat, valamint a témával összefüggő fontosabb *információkat*, alkalmasint *érdekességeket* a kötet végén, arab számmal sorszámozott jegyzetekben találja az olvasó. E jegyzetek között található a kézirat tartalmára vonatkozó néhány szerkesztői utalás is. A latin és más nyelvű idézetek magyar fordítását ezzel szemben – a *folyamatos olvasás* megkönnyítése érdekében, a szöveget *-gal jelölve meg – lapalji jegyzetként adtam meg.

A kézirat egyes részeiben a margón többféle feljegyzést találunk: részint szerzői oldalszámozást római és arab számokkal (ez vélhetően az anyag egy későbbi ren-

¹² E módszert alkalmaztam a *Jogbölcsészet. Somló Bódog egyetemi ny. r. tanár Jogi Alapján című műve nyomán* (Budapest, Grill, 1920) című szöveg gondozásakor, annak újraközlése során. Lásd Somló Bódog: *Jogbölcsészet. A Juristische Grundlehre kivonata*. Szerkesztette és a szöveget gondozta: Takács Péter. Miskolc, Bíbor Kiadó, Prudentia Iuris 1, 1995. E mű esetén a korrekciók ellenőrzésére szolgáló kéziratot az Országgyűlési Könyvtárban helyeztem el, s jelen munka esetében is ez a szándékom.

dezését kívánta megkönnyíteni), részint a feldolgozott művek helyeit jelző számokat vagy rövid utalásokat. Az előbbieket elhagytam, az utóbbiakat nem, hiszen azok Somló munkamódszerébe engednek bepillantást. E módszer megfigyelése egyébként is tanulságos lehet. Mint az itt közölt szövegből mindjárt látható, Somló – egy általános értékelés és szellemes kritikai áttekintés után – elsősorban a klasszikus szövegek közvetlen, de általánosítható mondandóját emelte ki, és azokhoz fűzött hosszabb-rövidebb reflexiókat. Eleinte hosszabbakat és elvontabbakat, aztán rövidebbeket, itt-ott szinte beleragadva a szövegbe, mígnem aztán egy-egy fontos kortársi szempont újból kiemelte abból, hogy saját korára vonatkoztassa a régi gondolatokat. Már pusztán e módszer miatt is érdemes tanulmányozni az itt olvasható írásokat.

2016. május 31-én.

Takács Péter